

EFZG WORKING PAPER SERIES

EFZG SERIJA ČLANAKA U NASTAJANJU

ISSN 1849-6857

UDK 33:65

Br. 23-07

Ivan Balabanić, Marija Žagmešter Kemfelja,
Marija Uzelac

**Utjecaj financijskog
zadovoljstva, spola i razine
obrazovanja mladih na
usmjerenost na sadašnjost i
budućnost: analiza u kontekstu
teorije autentičnosti i
singularnosti**

Utjecaj financijskog zadovoljstva, spola i razine obrazovanja mladih na usmjerenost na sadašnjost i budućnost: analiza u kontekstu teorije autentičnosti i singularnosti

Ivan Balabanić

ibalabanic@fhs.unizg.hr

Faculty of Croatian Studies
University of Zagreb
Borongajska 83d
10 000 Zagreb, Croatia

Marija Žagmešter Kemfelja

Marija.Zagmester@unicath.hr

Catholic University of Croatia
Ilica 242
10 000 Zagreb, Croatia

Marija Uzelac

muzelac@net.efzg.hr

Faculty of Economics & Business
University of Zagreb
J.F.Kennedy 6
10 000 Zagreb, Croatia

Stajališta iznesena u ovom članku u nastajanju stavovi su autora te ne predstavljaju stavove Ekonomskog fakulteta Zagreb. Članak nije prošao formalnu recenziju i odobrenje. Članak je objavljen kako bi dobio komentare o istraživanjima u tijeku, prije nego što se pojavi u konačnom obliku u akademskom časopisu ili na nekom drugom mjestu.

Copyright August 2023 by Ivan Balabanić, Marija Žagmešter Kemfelja & Marija Uzelac

Sva prava pridržana.

Dijelovi teksta mogu biti navedene pod uvjetom da se u potpunosti navede izvor.

Sažetak

U radu se analizira usmjerenost na sadašnjost i budućnost među dvije glavne skupine: učenicima srednjih škola i studentima fakulteta. Kroz analizu i interpretaciju podataka, rad se fokusira na razumijevanje kako vremenska orijentacija igra ulogu u teoriji autentičnosti ili singularnosti. Rezultati su pokazali značajne razlike između učenika srednjih škola i studenata fakulteta, gdje studenti fakulteta pokazuju veću usmjerenost na budućnost, a učenici srednjih škola na sadašnjost. Međutim, spol i zadovoljstvo finansijskom situacijom nisu se pokazali statistički značajnima za usmjerenost na budućnost ili sadašnjost. U svjetlu teorije autentičnosti, rezultati sugeriraju da vremenska orijentacija i autentičnost nisu toliko povezani sa spolom i finansijskim statusom koliko sa stadijem obrazovanja. Možemo zaključiti kako srednjoškolski učenici svoju autentičnost i singularnost u većoj mjeri temelje na hedonističkom životu temeljenom na sadašnjem trenutku. Rad otvara pitanja o tome kako različiti aspekti života, poput obrazovnog stupnja, mogu utjecati na ovu dinamiku i ukazuje na potrebu za daljnjim istraživanjima.

Ključne riječi

usmjerenost na sadašnjost; usmjerenost na budućnost; autentičnost; singularnost; obrazovni stupanj

JEL classification

Z13, I21, D91

Zahvala

Ovaj rad temelji se na istraživanju provedenom u okviru Projekta Hrvatske zaklade za znanost – "UIP-2019-04-3580" EfFICAcY - Osnaživanje finansijske sposobnosti mladih potrošača kroz obrazovanje i bihevioralnu intervenciju.

UVOD

Jedan od problema s kojima se susreću mladi jest problem planiranja budućnosti. Na pitanje zašto, odgovor nalazimo u sadašnjici, koja donosi izazove zapošljavanja, stanovanja, financiranja školovanja, brige o obitelji, ali i sanjarenja o kreiranju vlastite budućnosti. Odnos zadovoljstva financijskim stanjem, koje se definira kao unutarnji osjećaj dobrobiti vezan uz financije kojima raspolažemo (Joo i Grable, 2004), i planiranje budućnosti može se analizirati kroz prizmu teorije autentičnosti ili singularnosti i hedonizma sadašnjosti. Zadovoljstvo financijama ima pozitivan utjecaj ne samo na financijski uspjeh (Sumani i sur., 2022) i donošenje financijskih odluka (Sachdeva i Lehal, 2023), već i na životno zadovoljstvo u cjelini (Barbić i Palić, 2022). Budućnost, kao takva, neizvjesna je i predstavlja važan segment u životima svih nas, a pogotovo mladih koji se obrazuju i odabiru zanimanja koja će im služiti za ostvarivanje financijske (ne)sigurnosti. Mladi tako trebaju ispuniti i društvena očekivanja da odgovorno i učinkovito preuzmu trajne društvene uloge, ali i vlastita očekivanja o tome kako će živjeti i funkcionirati u danom društvu na način koji će ih učiniti uspješnim i zadovoljnim pripadnicima tog društva (Ilišin i Spajić Vrkaš, 2017, str. 11). Načina, kako se postaviti u odnosu na budućnost, ima mnogo. Obrazovanje kao jedan od načina kreiranja budućnosti mladih predstavlja bitan životni alat. No, iako je u odnosu na mladu populaciju iz 1999. godine, sadašnja generacija mladih relativno pesimističnija u pogledu koristi koju pojedinac ima od obrazovanja, bilo bi pogrešno zaključiti da su današnjoj hrvatskoj mladeži obrazovanje kao proces učenja i obrazovanost kao rezultat učenja postali neatraktivni (Spajić Vrkaš i Potočnik, 2017, str. 97). Nastavno, prema istraživanju Spajić Vrkaš i Potočnik (2017), na učeničkoj populaciji rezultati pokazuju da je statistički značajno više učenika sa sela odabralo školu koja ih zanima, nego onih iz Zagreba i regionalnih centara, u kojima je pak značajno više učenika kod kojih je odabir škole bio uvjetovan školskim uspjehom. Jednako je zanimljivo kako je u podskupini učenika koji su upisali gimnaziju bilo najviše onih koji su školu odabrali na nagovor roditelja. Odabir obrazovanja prožet je raznim interesima koji se polariziraju na vrijednosti dobre plaće i sigurnog posla te s druge strane vrijednostima osobnog zadovoljstva odabranog zanimanja. Kada se mlade pita o percepciji okolnosti važnih za uspjeh u hrvatskom društvu (Ilišin i Gvozdanović, 2017), za 2013. godinu, vrh hijerarhije zauzimaju osobne ili obiteljske „veze“ i poznanstva, lukavost, „snalažljivost“ i „promućurnost“, sreća i povoljan stjecaj okolnosti, te osobno i/ili obiteljsko bogatstvo, a zatim slijede podmićivanje utjecajnih i politička podobnost. S druge strane, stečena znanja i sposobnosti, fakultetska diploma, profesionalna odgovornost i zalaganje na poslu te poštenje, pravednost i korektan odnos prema drugima, tijekom posljednjeg promatranog desetljeća, izgubili su na važnosti u očima mladih (Ilišin i Gvozdanović, 2017).

Budućnost sa sobom nosi brojne strahove: strah od gubitka posla, dužničkog ropstva, prezaduženosti, klimatskih promjena, spolnih bolesti, svinjske i ptičje gripe, bioloških i tehničkih računalnih virusa (Milardović, 2010, str. 132). Sve su to brige koje pogađaju mlade i s kojima će se vjerojatno suočiti. Rezultat tih briga je nesigurnost koja je neodvojiva od pojma rizika. Anthony Giddens unutar koncepcije modernosti obrađuje pojam rizika. Rizik se odnosi na opasnosti koje su aktivno procijenjene s obzirom na mogućnosti (Giddens, 2005, str. 42). Ujedno razlikuje dvije vrste rizika: onaj vanjski, koji dolazi izvana, proizlazeći iz ustaljenih zakona tradicije ili prirode, i drugi, proizvedeni, rizik stvoren samim učinkom našeg sve razvijenijeg znanja na svijet (Giddens, 2005). Proizvedeni rizik utječe na brojna područja života pojedinaca, na obitelj, rad, vrijednosti i tako dalje. Postavljeni rizici dovode nas do stanja zbuđenosti jer „kada god netko odluči što će jesti ili doručkovati, ili hoće li piti kavu s ili bez kofeina, ta osoba donosi odluku u kontekstu proturječnih i promjenjivih znanstvenih i tehnoloških podataka“ (Giddens, 2005, str. 49). Time pojedinci dolaze u dvojbe oko odabira, ulagati u budućnost (investicije) ili živjeti u sadašnjosti i trošiti bez planiranja. Refleksivnost suvremenog društva sastoji se u činjenici da se društvene prakse stalno ispituju i preoblikuju u svjetlu pristiglih informacija o samim praksama, čime se konstitutivno mijenja njihov karakter (Giddens, 1990, str. 38). Refleksivna modernizacija nudi stalno promišljanje, a svakako je povezana s odlukama i rizikom koje one nose. Refleksivna projekcija osobnosti može imati loše posljedice na osobu, poput narcizma, izgubljenosti ili pak na osjećaj besmisla i anksioznosti (Zlataar, 2008). Neke rizike biramo sami, a neke izabiru drugi; neki pojedinci su spremniji samostalno preuzimati rizike, a neki ih izbjegavaju; jedni će se prije pomiriti s pojačanim rizikom, a drugi će se oštro buniti i na najmanju izmjenu (Čaldarović, 1994). Istraživanje (Josef i sur., 2016) pokazalo je, što se tiče spola, da su žene prijavljivale niže prosječne razine sklonosti preuzimanja rizika od muškaraca u svim domenama (vožnja, financije, rekreacija, posao, zdravlje, društveni rizik). Također, muškarci su orijentiraniji ka planiranju budućnosti nego li su to žene (Prenda i Lachman, 2001). Kada govorimo o dobi, kao jednoj od temeljnih demografskih varijabli, nedvojbeno bismo se složili da značajno utječe na planiranje budućnosti. Sklonost preuzimanju rizika u prosjeku opada tijekom životnog vijeka, a osobito je podložna promjenama u mladoj odrasloj dobi do otprilike 30. godine i u starijoj dobi od oko 65. nadalje (Josef i sur., 2016). Prema istraživačima, ove rane i kasne faze života vjerojatno će biti obilježene individualnim kognitivnim i biološkim promjenama te značajnim životnim događajima, poput braka ili umirovljenja. Drugim riječima, kako starimo, manje smo spremni ulaziti u rizične situacije i biramo one sigurnije. Također, planiranje financija izraženije je kod mladih odraslih nego kod adolescenata s obzirom na njihov kognitivni razvoj (Murray i Rosanbalm, 2017).

Rizik kao posljedica modernosti obuhvaća svjetsko širenje okruženja rizika, dok ujedno svi mehanizmi iskorjenjivanja oduzimaju kontrolu iz ruku bilo kojeg pojedinca (Giddens, 1998). Neke od reakcija na

rizik (Giddens, 1998) su: pragmatično prihvaćanje, trajni optimizam, cinični pesimizam te radikalni angažman. Svaka od navedenih reakcija polazi od cilja da se pojedinca oslobodi tereta anksioznosti od budućnosti.

Osim Giddensa, rizik razrađuje i Ulrich Beck. Beck je tvorac termina "rizično društvo" koji je skovao, i istim naslovio svoju knjigu iz 1986. godine. Sam pojam označava „jednu epohu suvremenog društva koja ne samo da odbacuje tradicionalne oblike života, već se opire sporednim efektima uspješne modernizacije – nesigurnim biografijama i teško razumljivim opasnostima, koje pogađaju sve i od kojih se nitko više ne može adekvatno osigurati“ (Beck, 2011, str. 23). Uz rizik, počinje prevladavati strah i (moguće) prijetnje koje zaokupljaju misli pojedinca. Premda stalna prijetnja određuje naša očekivanja, mentalno nas zaokuplja i rukovodi našim djelovanjem, i tako postaje politička snaga koja mijenja svijet (Beck, 2011). U rizičnom društvu pojedinac je prisiljen misliti o vlastitoj budućnosti i brinuti se za nju, strepiti i bojati se za sutra. No, rizik ne nosi samo negativno, već i pozitivno iskustvo, jer je neizvjestan. Na nama samima i određenim mehanizmima je da pretpostavimo krajnji ishod.

Za pretpostavljanje ishoda potrebna su nam određena znanja. Prema tome, Salecl (2022) nam daje distinkciju između 'ne znati' (neznanja) i 'ne priznati' (ignoriranje). I jedno i drugo predstavlja problem, ali ponekad mogu i koristiti. Neznanje osigurava prirodnu tampon-zonu u trenucima kad nastojimo razumjeti tko smo i kakvo bi moglo biti naše mjesto u svijetu, a korisno je u označavanju točke kada nema mjesta profesionalnoj stručnosti te postavlja granicu i onome što možemo razumno očekivati od ljudi kao pojedinaca i što možemo očekivati od zajednice (Salecl, 2022, str. 14). Drugim riječima, neznanje nam daje pravo na izgovor da nešto ne učinimo jer ne znamo, a ujedno tako i utjehu jer nismo to mogli izvršiti. Dok s druge strane, ignoriranje, tj. „poricanje nečega očitog, može biti strategija o kojoj ovisi preživljavanje“ (Salecl, 2022, str. 14). Ignoriranje ispada mudrije i manipulativnije, a razlika između navedenih je u odgovornosti i nedužnosti. Neznanje je danas postalo nepoželjno premda svatko ima priliku pronaći ono što ne zna na internetskim servisima i tražilicama. Usporedno tome, koncept „Ikeaizacije“ društva povezan je s modernim vremenom današnjice koji ne dopušta neznanje i tjera društvo u fragmentaciju na pojedince koji su svemogućí. Ikeina slika promiče određenu antisocijalnost, naglašavajući vrijednost produktivnog, ali samotničkog rada u odnosu na aktivnost zajednice (Hartman, 2007, str. 492). Ideologija „uradi sam“ od pojedinca očekuje da će naučiti svladati mnogo stvari u životu: od organizacije godišnjih odmora, sastavljanja namještaja iz Ikee, instalacije novog softvera na mobitelu do dijagnosticiranja vlastitih bolesti, te se taj ideal samouke osobe, na kojeg se suvremeni kapitalizam od svog početka oslanja, polako pretvara u ideal samostalnog učenja zbog kojeg nije moguće priznati kako nešto ne znamo (Salecl, 2022, str. 35). Na taj način, mladi su prisiljeni oslanjati se na sebe kada i ne znaju što čine i što dalje činiti.

Andreas Reckwitz (2020) vidi subjekt u kasnoj modernosti koji nije odgovoran samo za sebe, kako se obično sugerira izrazom 'individualizacija', već prije svega teži biti jedinstven. Ova težnja za autentičnošću očituje se u načinima na koje ljudi nastoje osmisliti svoj život i stvoriti jedinstven, osobni identitet. Pojedinci se sve više smatraju jedinstvenim i nezamjenjivim entitetima koji moraju razvijati svoje vlastite interese, talente i strasti. Takvo društvo, koje Reckwitz naziva društvom singularnosti, usmjereno je na izradu posebnosti i jednkrotnosti, te nagrađuje kvalitativne razlike, individualnost, partikularnost i izvanrednost (Reckwitz, 2023, str. 18). Dva su temeljna oslonca koja su dovela do toga. Prvi je transformacija kapitalističke ekonomije iz industrijske masovne proizvodnje u kulturnu proizvodnju, a drugi je digitalna revolucija medijskih tehnologija koja također potiče posebnosti u subjektima, slikama, tekstovima i drugim kulturnim elementima (Reckwitz, 2020, str. 142). Singularnost se tako odnosi na određenu kvalitetu i ne može se svesti na kvantitativna svojstva, što je smješta izvan polja općenitosti. S druge strane, singularnosti ne variraju samo u većoj ili manjoj mjeri, one imaju potpuno različitu kvalitetu, različite su – i zbog toga se ne čine međusobno zamjenjivima (Reckwitz, 2020, str. 144). Ono što je posebno puno su doživljaji, uzbuđenja, iznenađenja; ne kopira se već se nanovo kreira. Nasuprot racionalizmu mainstream moderne, u kulturi autentičnosti pojavila se ideja i uvjerenje da subjekt – ako je oslobođen svih stega – teži autentičnosti, samoostvarenju i samoizražavanju (Reckwitz, 2020, str. 148). Takvo društvo kontrastno je industrijskom modernizmu koji je bio utemeljen na reproduciranju standarda, normalnosti i jednoličnosti te se govorilo o „vlasti općeg“ (Reckwitz, 2023). Dok se sada pojedinci mogu okrenuti autentičnosti kao jednom od načina suočavanja s nesigurnostima koje donosi sutra, autentičnost može pružiti smisao kontrole i jedinstvenosti u svijetu koji se često doživljava kao nestabilan i nepredvidiv. Taj koncept može uključivati čitave atmosfere stvorene za iskustvo vožnje i življenja, žive izvedbe raznih vrsta, političko-ideološke modele identifikacije ili moralnu vrijednost određene prehrane; može se odnositi na luksuzni užitek, ljepotu ili osjećaje sigurnosti, obrazovanje ili – ne manje važno – sudjelovanje u igri (gamification) (Reckwitz, 2020, str. 149). Jedan od instrumenata su i društvene mreže putem kojih imamo priliku izraditi vlastiti profil i predstaviti se publici kako god želimo, bez preciznih, točnih ili netočnih uputa. Prema tome, singularnost se ne posjeduje, ona se njeguje (Reckwitz, 2020, str. 151).

Drugi mogući odgovor na rizike je i hedonizam sadašnjosti koji se odnosi na orijentaciju prema trenutnom užtku i zadovoljstvu, umjesto dugoročnom planiranju i odricanju. Ovo se posebno očituje u potrošačkoj kulturi i sveprisutnoj potrebi za trenutačnim zadovoljenjem. Hedonizam sadašnjosti može biti povezan s tendencijom da se izbjegavaju dugoročne posljedice odluka, posebno u kontekstu društvenih rizika. Istraživanja (Jochemczyk i sur., 2017) su pokazala da su pojedinci koji su usredotočeni na hedonističke aspekte sadašnjosti više zainteresirani za preuzimanje rizika od onih koji nisu

usredotočeni na ovu perspektivu. Cilj takvog pristupa je maksimizirati pozitivne efekte i minimizirati negativne efekte radi postizanja cilja. Hedonizam može biti način izbjegavanja teškoća povezanih s planiranjem za budućnost u nesigurnim okolnostima. Jer, prihvaćanje rizika predstavlja uvjet uzbuđenja i pustolovine (kockanje, brza vožnja, poniranje jurećeg vlaka u zabavnom parku i sl.), a takvo prihvaćanje rizika kao pozitivnog je, štoviše, izvor one energije koja u modernom gospodarstvu omogućuje stvaranje bogatstva (Giddens, 2005, str. 43). U vrijeme velikih i brzih društvenih, ali i klimatskih promjena, pojedinci se moraju znati prilagoditi istima i reagirati na njih. Jedan od načina je i YOLO filozofija, tj. You Only Live Once, gdje je akcenat na življenju ovdje i sada, bez razmišljanja o sutra. Takva orijentacija može omogućiti fleksibilnost, ali i osloboditi od straha i neizvjesnosti koji dolaze s dugoročnim planiranjem. Također, potrošačka kultura uvelike potiče ovu orijentaciju, pružajući brza i jednostavna rješenja za trenutačno zadovoljenje potreba i želja. U tom smislu, hedonizam sadašnjosti postaje način života koji se, iako privlačan, može smatrati izazovom i mogućim problemom, osobito u odnosu na održivost i dugoročnu odgovornost.

U suvremenom društvu, pojačan naglasak na autentičnost, singularnost i orijentaciju prema sadašnjem hedonizmu postao je sveprisutan, posebno među mladima. Pitanje kako mladi oblikuju svoje životne putove, težnje i identitete u kontekstu ovih kulturalnih i društvenih trendova postaje ključno. U Hrvatskoj, gdje su promjene u društvenoj dinamici i kulturi također očite, nedostaje sveobuhvatnih istraživanja koja se fokusiraju na mlade i njihov odnos prema ovim fenomenima. Koncepti autentičnosti i singularnosti u suvremenom kontekstu upućuju na osobni razvoj, originalnost, jedinstvenost i težnju prema osobnom izražavanju. S druge strane, hedonizam sadašnjosti odnosi se na orijentaciju prema trenutačnom užitku, često bez razmatranja dugoročnih posljedica. Mladi su posebno podložni ovim trendovima zbog svoje životne dobi, socijalnih i ekonomskih prilika, te obrazovanja.

Međutim, postoji li jasna veza između orijentacije prema sadašnjem hedonizmu i težnje prema autentičnosti ili singularnosti među mladima u Hrvatskoj? Kako se ta orijentacija manifestira u različitim aspektima njihova života, kao što su obrazovanje, financijska situacija, spol ili životne odluke?

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Glavni cilj istraživanja:

Cilj ovog istraživanja je ispitati do koje mjere mladi u Hrvatskoj usmjeravaju svoje ponašanje na sadašnjost, te analizirati može li se reći da mladi svoju autentičnost i singularnost realiziraju i na temelju

ponašanja koje je usmjereno na sadašnjost. Istraživanje će posebno razmotriti odnos mladih prema sadašnjem hedonizmu i promišljanju dugoročnih posljedica svojih trenutnih postupaka, a s obzirom na zadovoljstvo vlastitom financijskom situacijom, spol, i vrstu obrazovanja koju trenutno pohađaju (srednja škola ili visokoobrazovna institucija).

Specifični ciljevi istraživanja:

- 1) Istražiti do koje mjere mladi u Hrvatskoj pokazuju orijentaciju prema sadašnjem hedonizmu ili razmatranju dugoročnih posljedica svojeg trenutnog ponašanja, te analizirati kako se ta usmjerenost povezuje s tendencijama prema autentičnosti ili singularnosti u njihovim životnim izborima.
- 2) Istražiti postoji li razlika u razmatranju dugoročnih posljedica svojeg trenutnog ponašanja s obzirom na zadovoljstvo vlastitom financijskom situacijom među mladima.
- 3) Usporediti kako se orijentacija prema sadašnjem hedonizmu i uzimanje u obzir dugoročne posljedice odluka manifestira među srednjoškolicima i studentima te istražiti postoji li razlika među njima.
- 4) Istražiti postoji li razlika u uzimanju u obzir dugoročne posljedice odluka među mladima na temelju spola.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Web-anketa koristila se za prikupljanje podataka koji su korišteni u našem istraživanju. Podaci su prikupljeni od nasumičnog uzorka studenata s različitih sveučilišta i srednjih škola u Republici Hrvatskoj u 2019. i 2020. godini. Na temelju ulaznih podataka od strane stručnjaka i studenata, kao i relevantne literature, razvijena je i prethodno testirana anketa. Stručnjaci su dali korisne prijedloge o stavkama koje bi trebale biti uključene u anketu, dok su studenti ponudili korisne ideje za čitljivost, jezik i redoslijed pitanja ankete. Anketa je bila nužan uvjet za sudjelovanje u besplatnoj radionici o financijskoj pismenosti, koja je oglašavana u nacionalnim novinama, na televiziji, radiju i putem društvenih mreža. S obzirom na to da je sudjelovanje u anketi bio uvjet za sudjelovanje u besplatnoj radionici o financijskoj pismenosti, trebalo bi uzeti u obzir mogućnost da uzorak uključuje mlade ljude koji su prosječno više zainteresirani za financijske teme i da je uzorak pristran u pogledu ove karakteristike. Anketa je postavljena na mrežnu stranicu edukativnog programa (www.budifin.hr). Ukupno je u anketi sudjelovalo 970 studenata. Od 970 studenata koji su odgovorili, 675 je ispunilo sva pitanja ankete. Od ovih, 44,6% su bili studenti na sveučilištima, a 55,4% srednjoškolci. Sudionici su bili u dobi od 15 do 25 godina. Anketni upitnik ukupno je sadržavao 202 varijable. Za potrebe rada koristili

smo odgovore ispitanika na *Consideration of Future Consequences* (CFC) skalu koju su razvili Strathman, Gleicher, Boninger i Edwards (1994). Ovim mjernim instrumentom mjeri se koliko pojedinac uzima u obzir posljedice svojeg trenutnog ponašanja. Skala se sastoji od 12 čestica, postavljenih u obliku Likertove ljestvice u kojoj vrijednost 1 označava izrazito slaganje s navedenom tvrdnjom, a ocjena 7 označava izrazito neslaganje s tvrdnjom. Skala ima dvije dimenzije. Prva dimenzija označava osobu koja razmišlja o dugoročnim posljedicama svojeg trenutnog djelovanja, tj. budućnost (*CFC-Future Subscale*), i drugu dimenziju koja označava osobu usredotočenu na trenutne posljedice i potrebe, tj. sadašnjost (*CFC-Immediate Subscale*). U našem istraživanju skala je pokazala zadovoljavajuću razinu pouzdanosti, testiranu koeficijentom interne konzistentnosti ($\alpha=0,692$). Prije provedbe faktorske analize provjerili smo adekvatnost podataka za analizu putem KMO indeksa i Bartlettovog testa sferičnosti. KMO indeks je iznad 0,8 (KMO=0,828), a Bartlettov test je statistički značajan ($p<0,01$), čime nam je omogućena provedba faktorske analize. Koristeći metodu glavnih komponenti (Principal Component Analysis, PCA) apstrahirali smo dvije dimenzije koje zajedno objašnjavaju 49,8% varijance. Nakon provedene varimax rotacije apstrahirali smo dvije glavne komponente koje se poklapaju s prethodnim korištenjem CFC skale. Čestice uključene u prvu dimenziju odnose se na usmjeravanje prema rješavanju trenutnih briga ili situacija, bez mnogo obzira prema dugoročnim posljedicama. Ova dimenzija u istraživanju predstavlja usmjerenost na sadašnjost, odnosno naglašava kratkoročno razmišljanje. Čestice uključene u drugu dimenziju naglašavaju razmišljanje o budućnosti i pokušaj utjecaja na buduće ishode kroz sadašnje odluke i ponašanja. Ova dimenzija u istraživanju predstavlja usmjerenost na budućnost, tj. ističe dugoročno razmišljanje. U rezultatima istraživanja prikazane su razlike u usmjerenosti na jednu ili drugu dimenziju s obzirom na spol, financijsku situaciju učenika/studenta te na vrstu obrazovanja koju je ispitanik u trenutku anketiranja pohađao (srednja škola ili visokoobrazovna institucija).

REZULTATI I RASPRAVA

U Tablici 1 prezentirani su rezultati koji prikazuju odgovore ispitanika na 12 tvrdnji koje su sastavni dio "Consideration of Future Consequences" (CFC) skale koju su razvili Strathman, Gleicher, Boninger i Edwards (1994). Te tvrdnje iz ove skale mjere usmjerenost pojedinca na sadašnjost ili na budućnost. Također, u Tablici 1 prikazano je prosječno zadovoljstvo ispitanika s vlastitom financijskom situacijom.

Tablica 1. Zadovoljstvo vlastitom financijskom situacijom i usmjerenost na sadašnjost ili budućnost (CFC skala)

Tvrdnja	Aritmetička sredina	SD
Kako biste ocijenili svoju trenutnu financijsku situaciju?	4.61	1.374
Razmišljam o tome kako bi stvari mogle izgledati u budućnosti, i pokušavam na to utjecati svojim svakodnevnim ponašanjem.	5.50	1.403
Često odabirem ponašanja kako bih postigao neki ishod koji će se vjerojatno dogoditi tek u daljoj budućnosti.	4.98	1.535
Sve što radim usmjereno je na rješavanje mojih trenutnih briga, jer mislim da će se budućnost riješiti sama od sebe.	3.36	1.727
Na moje ponašanje utječu samo neposredni ishodi mojih ponašanja (ishodi koji se mogu očekivati u sljedećih nekoliko dana ili tjedana).	3.46	1.615
Moje odluke i ponašanja najviše su određene mojim osjećajem udobnosti.	4.29	1.590
Voljan sam žrtvovati trenutno zadovoljstvo ili dobrobit kako bih postigao neke buduće ishode.	5.29	1.391
Mislim da je važno ozbiljno shvatiti upozorenja o negativnim ishodima, čak i ako će se oni dogoditi tek u dalekoj budućnosti.	5.71	1.301
Mislim da je važnije odabrati neko ponašanje koje može imati važne posljedice u dalekoj budućnosti nego ponašanje s manje važnim posljedicama koje će se osjetiti u bližoj budućnosti.	4.74	1.525

Općenito izbjegavam upozorenja o mogućim budućim problemima jer mislim da će se oni riješiti prije nego što eskaliraju.	2.97	1.553
Mislim da najčešće nije potrebno žrtvovati sadašnji trenutak jer se buduće probleme uvijek može rješavati u nekom kasnijem trenutku.	3.28	1.568
Moje ponašanje usmjereno je samo na rješavanje trenutnih briga, jer mi se čini da ću uspjeti riješiti buduće probleme koji će se možda naknadno pojaviti.	3.69	1.622
S obzirom na to da moj svakodnevni rad ima konkretne ishode, on mi je važniji od ponašanja čije će se posljedice osjetiti u daljoj budućnosti.	3.74	1.505

Ispitanici su svoju trenutačnu financijsku situaciju ocijenili prosječnom ocjenom od 4.61 (SD=1.374), što sugerira da su općenito zadovoljni svojom trenutačnom financijskom situacijom. Kako vidimo iz Tablice 1, postoji snažna orijentacija prema budućnosti, s visokim aritmetičkim sredinama na tvrdnjama kao što su "Razmišljam o tome kako bi stvari mogle izgledati u budućnosti" (5.50, SD=1.403) i "Mislim da je važno ozbiljno shvatiti upozorenja o negativnim ishodima, čak i ako će se oni dogoditi tek u dalekoj budućnosti" (5.71, SD=1.301). To pokazuje da u prosjeku mladi u Hrvatskoj pridaju veliku važnost dugoročnom planiranju i uzimanju u obzir budućih posljedica.

Prosječne vrijednosti čestica koje se odnose na orijentaciju prema trenutnim brigama ili udobnosti, s aritmetičkim sredinama, su uglavnom ispod vrijednosti 4. Na primjer, "Sve što radim usmjereno je na rješavanje mojih trenutnih briga, jer mislim da će se budućnost riješiti sama od sebe" ima aritmetičku sredinu od 3.36 (SD=1.727). Mladi u Hrvatskoj pokazuju i volju da žrtvuju trenutačno zadovoljstvo za buduće ishode, s aritmetičkom sredinom od 5.29 (SD=1.391), što ukazuje na dugoročnu perspektivu u donošenju odluka.

Rezultati ukazuju na sklonost prema dugoročnom razmišljanju i planiranju među mladima u Hrvatskoj, s manje naglaskom na trenutačne brige i udobnost. Mladi su u prosjeku zadovoljni vlastitom financijskom situacijom, a postoji i spremnost na žrtvovanje trenutačnog zadovoljstva za buduće ciljeve.

Tablicom 2. prikazani su dvije dimenzije (komponente) apstrahirane putem tvrdnji dobivenih na CFC skali (*Consideration of Future Consequences scale*). Nakon provedene varimax rotacije apstrahirane su dvije glavne komponente s jasno pripadajućim česticama.

Tablica 2. Komponentni skorovi tvrdnji iz CFC skale

Čestica iz CFC skale	Dimenzija	
	Usmjerenost na sadašnjost	Usmjerenost na budućnost
Razmišljam o tome kako bi stvari mogle izgledati u budućnosti, i pokušavam na to utjecati svojim svakodnevnim ponašanjem.	-0.068	0.744
Često odabirem ponašanja kako bih postigao neki ishod koji će se vjerojatno dogoditi tek u daljoj budućnosti.	0.051	0.733
Sve što radim usmjereno je na rješavanje mojih trenutnih briga, jer mislim da će se budućnost riješiti sama od sebe.	0.734	-0.057
Na moje ponašanje utječu samo neposredni ishodi mojih ponašanja (ishodi koji se mogu očekivati u sljedećih nekoliko dana ili tjedana).	0.711	0.086
Moje odluke i ponašanja najviše su određene mojim osjećajem udobnosti.	0.525	0.135
Voljan sam žrtvovati trenutno zadovoljstvo ili dobrobit kako bih postigao neke buduće ishode.	-0.067	0.748
Mislim da je važno ozbiljno shvatiti upozorenja o negativnim ishodima, čak i ako će se oni dogoditi tek u dalekoj budućnosti.	-0.147	0.724

Mislim da je važnije odabrati neko ponašanje koje može imati važne posljedice u dalekoj budućnosti nego ponašanje s manje važnim posljedicama koje će se osjetiti u bližoj budućnosti.	0.064	0.579
Općenito izbjegavam upozorenja o mogućim budućim problemima jer mislim da će se oni riješiti prije nego što eskaliraju.	0.721	-0.199
Mislim da najčešće nije potrebno žrtvovati sadašnji trenutak jer se buduće probleme uvijek može rješavati u nekom kasnijem trenutku.	0.708	-0.207
Moje ponašanje usmjereno je samo na rješavanje trenutnih briga, jer mi se čini da ću uspjeti riješiti buduće probleme koji će se možda naknadno pojaviti.	0.693	-0.025
S obzirom na to da moj svakodnevni rad ima konkretne ishode, on mi je važniji od ponašanja čije će se posljedice osjetiti u daljoj budućnosti.	0.705	-0.013

Jednu dimenziju skale koja se sastoji od 7 tvrdnji možemo u skladu s konstrukcijom, evaluacijom i dosadašnjom potvrdom valjanosti skale nazvati dimenzijom usmjerenost na sadašnjost. U ovom dimenziji visoke vrijednosti na tvrdnjama kao što su "Sve što radim usmjereno je na rješavanje mojih trenutnih briga" (0.734) i "Na moje ponašanje utječu samo neposredni ishodi mojih ponašanja" (0.711) pokazuju visoku povezanost s usmjerenjem na sadašnjost. To znači da su osobe koje se slažu s ovim stavkama više usmjerene na trenutačne ciljeve i ishode.

Drugu dobivenu dimenziju, koja se sastoji od pet čestica, možemo temeljem možemo u skladu s konstrukcijom, evaluacijom i dosadašnjom potvrdom valjanosti skale nazvati dimenzijom usmjerenost na budućnost. Tvrdnje poput "Razmišljam o tome kako bi stvari mogle izgledati u budućnosti, i pokušavam na to utjecati svojim svakodnevnim ponašanjem" (0.744) i "Voljan sam žrtvovati trenutno zadovoljstvo ili dobrobit kako bih postigao neke buduće ishode" (0.748) pokazuju visoku povezanost s usmjerenjem na budućnost. To znači da su osobe koje se slažu s ovim stavkama više usmjerene na dugoročno planiranje i buduće ciljeve.

U Tablici 3. prikazani su rezultati analize razlika u skorovima dobivenih analizom glavnih komponenti te zadovoljstva vlastitom financijskom situacijom. Zadovoljstvo financijskom situacijom iskazano je na skali od 1 do 7, pri čemu ocjena 1 označuje izrazito nezadovoljstvo vlastitom financijskom situacijom, a ocjena 7 izrazito zadovoljstvo vlastitom financijskom situacijom. Za potrebe analize, vlastito zadovoljstvo financijskom situacijom grupirali smo u dvije skupine. Ispitanike koji su svoje zadovoljstvo ocijenili ocjenama 5, 6 ili 7 svrstali smo u kategoriju osoba koje su zadovoljne vlastitom financijskom situacijom, dok smo ispitanike koji su svoje zadovoljstvo ocijenili ocjenama 1, 2, 3 ili 4 grupirali u skupinu koja nije zadovoljna svojom financijskom situacijom.

Tablica 3. *Usmjerenost na sadašnjost i budućnost te zadovoljstvo vlastitom financijskom situacijom*

Dimenzija	Kako biste ocijenili svoju trenutačnu financijsku situaciju?	N	Aritmetička sredina	SD
Usmjerenost na sadašnjost	Zadovoljan (5,6 i 7)	359	-0.0147661	0.9879329
	Nezadovoljan (1,2,3,4)	316	0.0167754	1.0148434
Usmjerenost na budućnost	Zadovoljan (5,6 i 7)	359	0.0314822	0.9867286
	Nezadovoljan (1,2,3,4)	316	-0.0357661	1.0152476

Skupina ispitanika koja je zadovoljna svojom trenutačnom financijskom situacijom ima aritmetičku sredinu komponentnog skora dimenzije „usmjerenost na sadašnjost“ od -0.014 i standardnu devijaciju (SD) od 0.98. Skupina koja je nezadovoljna ima aritmetičku sredinu komponentnog skora od 0.016 i SD od 1.014. Skupina ispitanika koja je zadovoljna vlastitom financijskom situacijom ima aritmetičku

sredinu od 0.031 komponentnog skora dimenzije „usmjerenost na budućnost“ i SD od 0.986. Skupina koja je nezadovoljna ima aritmetičku sredinu od -0.035 i SD od 1.015. Postoji mala razlika između zadovoljnih i nezadovoljnih pojedinaca, s tim da zadovoljni pokazuju malu tendenciju prema usmjerenosti na budućnost. Ipak, nakon provedenog t-testa nisu potvrđene statistički značajne razlike u usmjerenosti na sadašnjost ili budućnost između skupine ispitanika koji su nezadovoljni svojom financijskom situacijom i skupine koja je zadovoljna.

U Tablici 4. prikazani su rezultati analize razlika u skorovima dobivenih analizom glavnih komponenti i spola ispitanika. Svaka dimenzija CFC skale analizirana je za oba spola.

Tablica 4. Usmjerenost na sadašnjost i budućnost s obzirom na spol ispitanika

Dimenzija	Spol	N	Aritmetička sredina	SD
Usmjerenost na sadašnjost	Muško	178	0.0269338	1.0293895
	Žensko	497	-0.0096463	0.9901408
Usmjerenost na budućnost	Muško	178	-0.0794172	1.0015614
	Žensko	497	0.0284432	0.9989128

Učenici i studenti imaju aritmetičku sredinu skorova u dimenziji „usmjerenost na sadašnjost“ od 0.026 i standardnu devijaciju (SD) od 1.029. Učenice i studentice imaju aritmetičku sredinu od -0.009 i SD od 0.990 u dimenziji „usmjerenost na sadašnjost“. Skorovi u dimenziji „usmjerenost na budućnost“ kod učenika i studenata iznose aritmetičku sredinu od -0.079 i standardnu devijaciju od 1.001. Među učenicama i studenticama, aritmetička sredina skorova u dimenziji „usmjerenost na budućnost“ iznosi 0.028, a SD je 0.998. Možemo primijetiti tendenciju da učenici i studenti pokazuju malo veću usmjerenost na sadašnji trenutak u odnosu na učenice i studentice. Ipak, nakon provedenog t-testa nije

utvrđena statistički značajna razlika između učenica i studentica te učenika i studenata s obzirom na usmjerenost na budućnost ili sadašnjost.

U Tablici 5. prikazani su rezultati analize razlika u skorovima dobivenih analizom glavnih komponenti između učenika srednjih škola i studenata.

Tablica 5. Razlike u usmjerenost na sadašnjost i budućnost između učenika srednjih škola i studenata

Dimenzija	Srednja škola ili fakultet	N	Aritmetička sredina	SD
Usmjerenost na sadašnjost	Srednja škola**	374	0.1667444	1.0276692
	Fakultet**	301	-0.2071841	0.92512
Usmjerenost na budućnost	Srednja škola	374	-0.0031375	1.0781628
	Fakultet	301	0.0038984	0.8951787

** $p < 0.01$

Prosječni skor na dimenziji „usmjerenost na sadašnjost“ među učenicima srednjih škola iznosi 0.166, a standardna devijacija 1.027. Prosječni komponentni skor u dimenziji „usmjerenost na sadašnjost“ kod studenata iznosi 0.207, uz standardnu devijaciju od 0.925. Nakon provedenog t-testa utvrđena je statistički značajna razlika između ove dvije skupine ispitanika ($p < 0.01$). Aritmetička sredina skora dimenzije „usmjerenost na budućnost“ kod studenata iznosi 0.003, a standardna devijacija je 0.895. Kod učenika, aritmetička sredina skora na ovoj dimenziji iznosi -0.003 uz standardnu devijaciju od 1.078. Nakon provedenog t-testa nije utvrđena statistički značajna razlika između aritmetičkih sredina komponentnih skorova u dimenziji „usmjerenost na budućnost“.

ZAKLJUČAK

U ovom radu analizirali smo usmjerenost na sadašnjost i budućnost među učenicima srednjih škola i studentima fakulteta. Pretpostavili smo da postoje razlike u usmjerenosti na sadašnjost ili budućnost između učenika srednjih škola i studenata, ali i s obzirom na zadovoljstvo vlastitim financijskim stanjem te spol ispitanika. Teorija autentičnosti i singularnosti naglašava važnost samopouzdanja i iskrenosti prema vlastitim uvjerenjima, osjećajima i vrijednostima, umjesto pridržavanja društvenih normi i očekivanja. Očekivali smo da učenici srednjih škola upravo kroz život usmjeren na sadašnji trenutak i preuzimanjem većih rizika iskazuju svoju autentičnost i kolektivni identitet. Kao kontrolne varijable upotrijebili smo zadovoljstvo vlastitim financijskim stanjem i spol ispitanika. Razlike između učenika srednjih škola i studenata fakulteta pokazale su se statistički značajnima. Studenti fakulteta pokazali su veću usmjerenost na budućnost, dok su učenici srednjih škola pokazali veću usmjerenost na sadašnjost. Stoga možemo potvrditi da je usmjerenost na sadašnjost jedan od oblika iskazivanja vlastite autentičnosti među srednjoškolskim učenicima. Što se tiče zadovoljstva vlastitim financijskim stanjem i spola ispitanika, unatoč početnim pretpostavkama, analiza nije pokazala statistički značajne razlike u usmjerenosti mladih u Hrvatskoj na budućnost ili sadašnjost s obzirom na ove dvije varijable. Ovo sugerira da ovi faktori možda nemaju važnu ulogu u oblikovanju vremenske orijentacije mladih pojedinaca u Hrvatskoj. Zaključno, u svjetlu teorije autentičnosti i singularnosti, rezultati istraživanja upućuju na to da vremenska orijentacija i autentičnost nisu toliko povezani sa spolom i financijskim statusom koliko sa stupnjem obrazovanja i možda drugim sociokulturnim ili individualnim faktorima, koje treba ispitati kroz buduća istraživanja.

LITERATURA

1. Barbić, D., & Palić, I. (2022). Rich student, happy student: The case study of Croatia. *Specialusis Ugdymas*, 1(43): 3440-3445.
2. Beck, U. (2011), *Svetsko rizično društvo : u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, Akademska knjiga, Novi Sad.
3. Biloš, A., Budimir, B. i Jaška, S. (2021), „Pozicija i značaj influencera u Hrvatskoj“, *CroDiM*, 4(1): 57-68.
4. Čaldarović, O. (1994), „Rizik i socijalni kontekst“, *Socijalna ekologija*, 3(1): 1-16.
5. Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press, Stanford.

6. Giddens, A. (1998), *Posledice modernosti*, Biblioteka Eunomia, Beograd.
7. Giddens, A. (2005), *Odbjegli svijet: Kako globalizacija oblikuje naše živote*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
8. Hartman, T. (2007), „On the Ikeaization of France“, *Public Culture*, 19(3): 483–498.
9. Ilišin, V. i Gvozdanić, A. (2017), „Vrijednosti, (ne)zadovoljstvo životom i percepcija budućnosti mladih“, u: Ilišin, V., Spajić Vrkaš, V. (eds.), *Generacija osujećenih: Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 347-378.
10. Ilišin, V. i Spajić Vrkaš, V. (2017), „Uvod: konceptualni okvir istraživanja“, u: Ilišin, V., Spajić Vrkaš, V. (eds.), *Generacija osujećenih: Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 11-30.
11. Jochemczyk, Ł., Pietrzak, J., Buczkowski, R., Stolarski, M., Markiewicz, Ł. (2017), „You only live once: Present-hedonistic time perspective predicts risk propensity.“, *Personality and Individual Differences*, 115: 148–153.
12. Joo, S. H., i Grable, J. E. (2004). An exploratory framework of the determinants of financial satisfaction. *Journal of Family and Economic Issues*, 25: 25-50.
13. Josef A. K, Richter D, Samanez-Larkin G. R, Wagner G. G, Hertwig R, Mata R. (2016), „Stability and Change in Risk-Taking Propensity across the Adult Lifespan“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(3): 430-450.
14. Milardović, A. (2010), *Globalno selo*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb.
15. Murray, D. W., i Rosanbalm, K. (2017). Promoting Self-Regulation in Adolescents and Young Adults: A Practice Brief. OPRE Report 2015-82. OPRE Report #2015-82. Washington, DC: Office of Planning, Research, and Evaluation, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services.
16. Prenda, K. M., & Lachman, M. E. (2001). Planning for the future: a life management strategy for increasing control and life satisfaction in adulthood. *Psychology and Aging*, 16(2): 206.
17. Reckwitz, A. (2020), „The Society of Singularities“, u: Bachmann-Medick, D., Kugele, J., Nünning, A. (eds.), *Futures of the Study of Culture: Interdisciplinary Perspectives, Global Challenges*, De Gruyter, Berlin, Boston, 141-154.

18. Reckwitz, A. (2023), *Kraj iluzija: Politika, ekonomija i kultura u kasnome modernizmu*, TIM press, Zagreb.
19. Sachdeva, M., & Lehal, R. (2023). The influence of personality traits on investment decision-making: a moderated mediation approach. *International Journal of Bank Marketing*, 41(4): 810-834.
20. Salecl, R. (2022), *Strast prema neznanju*, Fraktura, Zaprešić.
21. Sias, R. (2022), „YOLO: The 2022 key phenomenon influencing the return to the office.“, <https://wow-webmagazine.com/yolo-the-2022-key-phenomenon-influencing-the-return-to-the-office>, preuzeto 28.7.2023.
22. Simpson, F. (2022), „The YOLO Economy: A Boost For Franchising?“, <https://www.forbes.com/sites/fionasimpson1/2022/12/07/the-yolo-economy-a-boost-for-franchising/?sh=62db4b6e3b28>, preuzeto 28.7.2023.
23. Spajić Vrkaš, V. i Potočnik, D (2017), „Mladi i obrazovanje pred izazovima globalne konkurentnosti“, u: Ilišin, V., Spajić Vrkaš, V. (eds.), *Generacija osujećenih: Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 75-141.
24. Strathman, A., Gleicher, F., Boninger, D. S., & Edwards, C. S. (1994). *The consideration of future consequences: Weighing immediate and distant outcomes of behavior*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(4): 742–752.
25. Sumani, S., Awwaliyah, I. N., Suryaningsih, I. B., i Nurdin, D. (2022). Financial Behavior on Financial Satisfaction and Performance of The Indonesian Batik Industry. *Journal of Applied Management*, 20(4): 820-832.
26. Zlatař, J. (2008), „Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti.“, *Revija za sociologiju*, 39(3): 161-182.